

การเกิดขึ้นและพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

The Emergence and Development of TPBS Citizen Reporters

มีทนา เจริญวงศ์¹ และอาภาพรธน ทองเรือง²

Matana Charoenwongsa and Arpapan Thong-rueang

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการเกิดขึ้นและพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส คำจำกัดความนักข่าวพลเมือง กระบวนการรายงานข่าว และปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงาน โดยสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง 13 คน และใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็น เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลจากนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสจำนวน 100 คน ระหว่าง วันที่ 1 เมษายน 2554-1 มิถุนายน 2555 พบว่า นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสเกิดขึ้น เพราะความต้องการช่องทางสื่อสารของประชาชนร่วมกับนโยบายในการดำเนินงานของ ส.ส.ท. ในฐานะสื่อสาธารณะโดยใช้กลยุทธ์หน้าจ้อ-หลังจ้อสร้างและเพิ่มจำนวนนักข่าวพลเมือง หลังทำงานมาห้าปี นักข่าวพลเมืองมีพัฒนาการที่เด่นชัดในด้านทักษะการผลิต การสื่อสาร และความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของนักข่าวพลเมือง ส่วน การนิยามความหมายของนักข่าวพลเมืองพบว่ามี 3 ลักษณะ คือ 1) มุ่งที่บทบาทหน้าที่ 2) นิยามโดยเปรียบเทียบกับนักข่าวอาชีพ และ 3) เน้นที่พลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม นอกจากนี้ ยังพบว่านักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสมีกระบวนการทำงานแตกต่างกัน 3 ลักษณะ คือ 1) มีแบบแผนเดียวกับนักข่าวอาชีพ 2) เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชน มีส่วนร่วม และ 3) ทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมในพื้นที่ ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงาน ได้แก่ แรงบันดาลใจส่วนตัว และการประจักษ์ในผลทางบวกของการเป็นนักข่าวพลเมือง ข้อจำกัดด้านเวลา ขาดความชำนาญในการผลิต ขาดความพร้อมด้านอุปกรณ์ และขาดช่องทางนำเสนอผลงาน

คำสำคัญ: 1. พัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส. 2. คำจำกัดความของนักข่าวพลเมือง. 3. บทบาทหน้าที่ของนักข่าวพลเมือง.

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชานิติศาสตร์ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร

² นักศึกษาปริญญาโท วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Abstract

This research aims at studying Thai PBS reporters in 4 respects: (i) an emergence and development of TPBS citizen reporters, (ii) definition of citizen journalists, (iii) reporting process, and (iv) factors affecting their reporting. Depth interview of 13 samples including a structure-based interview of 100 ThaiPBS citizen reporters were used during April 1, 2011- June 1, 2012. The result shows that ThaiPBS citizen reporters' phenomenon originated from public's need for communication channel and ThaiPBS's policies as public broadcaster. Two main strategies, "On the Screen" and "Behind the Screen" have been implemented to build and increase the number of its citizen reporters. After 5 years experience, the citizen reporters found them making good progress in media production, communication skills, their thoughts, and comprehension of citizen reporters' roles. In addition to this, definitions of citizen journalists can be categorized into 3 groups as follows: 1) focusing on functions and roles, 2) comparing to professional reporters, and 3) emphasizing on power to change society. It also found that ThaiPBS citizen journalists have 3 different patterns of production process such as working in the same pattern of professional journalists, giving participatory chance for community's members, and working in collaborating with local civil society. Moreover, it can be seen that there are several factors influencing their reporting, for example, self-inspiration, belief in positive consequences of being citizen reporter, limitation of time, lack of production skills, equipment, and distribution channels.

Keywords: 1. Development of ThaiPBS citizen reporters. 2. Definition of citizen reporters. 3. Roles and functions of citizen reporters.

บทนำ

การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ “นักข่าวพลเมือง” หรือการที่ประชาชนทั่วไปเข้ามา มีบทบาทในการรวบรวม และรายงานข่าวสารผ่านช่องทางสื่อสารต่างๆ ด้วยตนเอง ไม่เพียงแต่สร้างแรงกระเพื่อมต่อวงการข่าว หากยังส่งผลต่อปัจเจกบุคคลชุมชน รวมทั้ง การเมืองภาคประชาชน โดยประภาส ปิ่นตบแต่ง นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์กล่าวว่า “นักข่าวพลเมืองก็คือคนที่อยู่บนฐานการต่อสู้ของชุมชน เดิมชาวบ้านต้องปิดทำเนียบ ให้เป็นข่าว ยอมให้ตัวเองถูกจับ ต้องยอมทุกข์ยากเจ็บปวด เพื่อให้ได้พื้นที่สื่อสาร กับสังคม แต่วันนี้มีพื้นที่สื่อสารสาธารณะใหม่ๆ ทั้งเว็บไซต์จำนวนมากและทีวีสาธารณะ ความเป็นนักข่าวพลเมืองทำให้ชาวบ้านก้าวพ้นจากความเสี่ยง ก้าวพ้นความทุกข์ ความยาก” (เครื่องมือใหม่ของขบวนการคนจนไทย, 2551 : 2)

เมื่อประกอบกับข้อเท็จจริงว่าในยามที่เกิดภาวะไม่ปกติ หรือสภาพการณ์ที่สื่อ กระแสหลักถูกแทรกแซงการทำงาน การพึ่งพาข่าวสารที่รายงานโดยนักข่าวพลเมืองจะ เพิ่มสูงขึ้น เช่น หลังเหตุการณ์ระเบิดกลางเมืองมুমไบ ประเทศอินเดีย ปรากฏว่า ประชาชนหลายสิบคนในเมืองรีบรายงานสถานการณ์คืบหน้า และโพสต์ข้อความถึง 80 ข้อความ ภายในเวลา 5 วินาทีผ่านทวิตเตอร์ (พลังของนักข่าวพลเมือง, 2551 : 14) สถานภาพของสื่อภาคพลเมืองในอนาคตข้างหน้าจึงน่าจะเติบโตขึ้นเรื่อยๆ

สำหรับการเกิดขึ้นของนักข่าวพลเมืองในไทย แม้ยังไม่แน่ชัดนักว่านักข่าว พลเมืองเกิดขึ้นเมื่อใด แต่กล่าวได้ว่าประชาชนเริ่มรายงานข่าวสารเองเป็นครั้งแรกผ่าน คลื่นวิทยุของสถานี จส.100 โดยเริ่มต้นจากข่าวจรรยา หลังจากนั้นเมื่อสื่อภาคประชาชน เริ่มเกิดขึ้น การเปิดพื้นที่บางส่วนให้นักข่าวพลเมืองเข้ามารายงานข่าวสารก็เกิดขึ้น ตามมา ดังนั้น พัฒนาการของนักข่าวพลเมืองในไทยในขณะนี้จึงเติบโตขึ้นควบคู่กับสื่อ ภาคประชาชน เช่น เว็บไซต์ประชาชนดอทเน็ตและประชาไท จนต่อมามองการณ์กระจาย เสี่ยงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย หรือ ส.ส.ท. ได้ถูกก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2551 โดย พ.ร.บ. องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551 ในฐานะองค์การสื่อสารสาธารณะที่ไม่แสวงผลกำไรแห่งแรกของประเทศไทย

ผลจากแนวนโยบายและกรอบการดำเนินงานในฐานะสื่อสาธารณะทำให้ ส.ส.ท. เปิดพื้นที่ให้ประชาชนนำเสนอข่าวผ่านรายการนักข่าวพลเมือง ซึ่งออกอากาศเป็น ครั้งแรกในวันที่ 2 มิถุนายน 2551 กระทั่งทุกวันนี้ สังคมไทยจึงรู้จัก “นักข่าวพลเมือง” ในวงกว้างขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้นักข่าวพลเมืองจะมีฐานะเป็นแนวคิดและปรากฏการณ์ร่วม สมัยทางสังคม แต่เมื่อนำคำจำกัดความมาอธิบายปรากฏการณ์นักข่าวพลเมืองในระดับ ลึกลงไปกลับพบว่ามีข้อจำกัด หรือมีบางส่วนขัดแย้งกัน การศึกษาความหมายของ

“นักข่าวพลเมือง” จึงเป็นก้าวแรกที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์นักข่าวพลเมืองที่เกิดขึ้น

นอกจากปัญหาการให้คำจำกัดความแล้ว ข่าวด้านข่าวของนักข่าวพลเมืองก็ถูกกล่าวถึงทั้งทางบวกและลบ เช่น แม้จะได้รับคำชมเชยเรื่องความรวดเร็วในการรายงานข่าว ความลึกของข้อมูลในฐานะเจ้าของปัญหา แต่ก็ถูกตั้งคำถามในเรื่องคุณภาพ ความหลากหลาย ความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ วิธีการหาและตรวจสอบข้อมูลหรือความรู้ที่ได้มา

การศึกษาพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส ความหมายของนักข่าวพลเมือง กระบวนการรายงานข่าวปัจจัยที่มีผลต่อการรายงานข่าว จึงไม่เพียงแต่นำไปสู่การเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและปรากฏการณ์นักข่าวพลเมือง แต่ยังเกิดประโยชน์ต่อการวางยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและตระหนักในความสำคัญของ “สิทธิการสื่อสาร” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนและชุมชน และการสร้างสังคมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

ปัญหาหน้าวิจัย

1. นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสเกิดขึ้นอย่างไร และมีพัฒนาการอย่างไร
2. นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสให้ความหมาย “นักข่าวพลเมือง” อย่างไร
3. นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสมีกระบวนการรายงานข่าวอย่างไร
4. มีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเกิดขึ้นและพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส
2. เพื่อรวบรวมความหมายของนักข่าวพลเมืองจากนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส
4. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

ทฤษฎีและวรรณกรรมวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดวารสารศาสตร์ภาคประชาชนและนักข่าวพลเมือง

วารสารศาสตร์ภาคประชาชนเป็นหลักปรัชญาที่ว่าด้วยตำแหน่งแห่งที่ของนักหนังสือพิมพ์ในมิติชีวิตสาธารณะ โดยปรัชญาดังกล่าวแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า

นักหนังสือพิมพ์กำลังพยายามเชื่อมต่อชุมชนของตนในวิถีที่แตกต่าง ผ่านการกำหนดเป้าหมายที่มุ่งเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม หรือนำเสนอเนื้อหาการเมืองที่ประชาชนจำเป็นต้องอภิปราย และได้แย้งถกเถียง ทั้งนี้ วารสารศาสตร์ภาคประชาชนเกิดขึ้นในช่วงปลายยุค 1980 ในประเทศสหรัฐอเมริกา และค่อยๆ เติบโตขึ้นในกลุ่มหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นขนาดกลาง อาทิ Wichita Eagle, Charlotte Observer และ Virginia Pilot of Norfolk (Friedland and Willey, 2003 : 13-14)

หนังสือพิมพ์ที่ผลิตขึ้นโดยมีแนวคิดดังกล่าวรองรับจึงต่างกับหนังสือพิมพ์ทั่วไปด้วยมีการกิจหลักในการเสริมสร้างภาคประชาชนให้เข้มแข็ง สนับสนุนการถกเถียงและอภิปราย ซึ่งเป็นการปลุกความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยให้ฟื้นคืนกลับมา นอกจากนี้ ยังกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำมาซึ่งการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง และสร้างความเข้มแข็งให้แก่พลเมืองผ่านการอภิปรายความเห็นในระดับสาธารณะ เพื่อให้สาธารณชนมีความตื่นตัวเพิ่มขึ้น กลายเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น ซึ่งเป็นคุณลักษณะประการหนึ่งของความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่

ส่วนจุดเริ่มต้นของนักข่าวพลเมืองมาจากผู้รับสารที่ต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตข่าวสารที่ครั้งหนึ่งเคยถูกจำกัดให้อยู่ในความรับผิดชอบของผู้สื่อข่าวอาชีพ อย่างไรก็ตาม แม้การเกิดขึ้นของนักข่าวพลเมืองจะเกิดจากจุดเปลี่ยนที่สำคัญของผู้รับสาร แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่านักข่าวพลเมืองเติบโตขึ้นมาบนรากฐานของวารสารศาสตร์ภาคประชาชน และยังได้รับการเสริมแรงจากการแพร่กระจายของสื่อออนไลน์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “Journalism 2.0” ทำให้ผู้คนสามารถเชื่อมต่อโลก การติดต่อสื่อสาร และแพร่กระจายข่าวสารได้กว้างขวางยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ผู้รับสารแบบใหม่นี้จึงไม่ได้ต้องการเพียงแคร์รับรู้ว่า แต่ต้องการให้เรื่องของตนเองเป็นข่าวด้วย (Miller, 2005)

ส่วนความหมายของนักข่าวพลเมือง จากการรวบรวมคำนิยามจำนวนหนึ่งทั้งจากนักคิด นักวิชาการในและต่างประเทศพอจะสรุปกว้างๆ ได้ว่านักข่าวพลเมือง หมายถึง การที่พลเมืองปัจเจก พลเมืองกลุ่มย่อย หรือองค์กรขนาดเล็กทำหน้าที่รวบรวม และรายงานเรื่องราวที่เกิดขึ้นรอบตัวที่อยู่ในความสนใจของประชาชน หรือส่งผลกระทบต่อประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งผ่านสื่อต่างๆ

2. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) หมายถึง กระบวนการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้บุคคล/กลุ่มคนในพื้นที่ที่จะสื่อสารได้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบการสื่อสาร ตั้งแต่เริ่มไปจนถึงขั้นสุดท้ายของกระบวนการ อย่างไรก็ตาม การมี

ส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องเกี่ยวข้องกับ “ความรู้สึกเป็นเจ้าของ” (Sense of belonging) โดยด้านหนึ่ง “ความรู้สึกเป็นเจ้าของ” นำมาซึ่งความสนใจ ห่วงใย ดูแลรักษา ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง “ความรู้สึกเป็นเจ้าของ” จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเป็นผู้เป็นเจ้าของมีอำนาจที่สามารถเข้าไปจัดการกับสิ่งของ หรือเรื่องราวนั้น

“การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” และ “ความรู้สึกผูกพัน” จึงเป็นกระบวนการรับส่งซึ่งกันและกัน คือ เมื่อเริ่มต้นด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับความเข้าใจ ระดับอารมณ์ ไปจนถึงระดับการกระทำที่จะนำไปสู่ความผูกพันต่อประเด็นนั้นๆ เมื่อผูกพันก็จะกลายเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารมากขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ ... และคนอื่นๆ, 2546 : 109)

3. แนวคิดพื้นที่สาธารณะ

แนวคิดร่วมสมัยเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะส่วนมากมักมีพื้นฐานมาจากความคิดของ Jürgen Habermas ซึ่งอธิบายว่า พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ หรือสถานที่ทางสังคมที่ความหมายต่างๆ ถูกสร้างขึ้นส่งต่อ แพร่กระจาย มีการเจรจา และอาจจะรวมถึงการรวมตัวกันของคนจำนวนมาก ฮาเบอร์มาสเชื่อว่าพื้นที่สาธารณะเกิดขึ้นจากชนชั้นกลาง โดยอยู่ตรงกลางระหว่าง “พื้นที่ส่วนตัว” กับ “พื้นที่ในส่วนของอำนาจรัฐ” (Berdal, 2004 : 24) พื้นที่สาธารณะจึงมีความเป็นอิสระใน 2 ลักษณะ คือ 1) สมัครงเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ 2) มีความเป็นอิสระจากระบบเศรษฐกิจ และการเมืองปราศจากความคิดแสวงหากำไรแบบปัจเจก (Individual profit)

นอกจากนี้ ฮาเบอร์มาสยังเชื่อว่าพื้นที่สาธารณะที่เข้มแข็งกระตือรือร้น และเปิดกว้างเพียงพอที่จะสร้างฉันทามติได้นั้น ต้องประกอบด้วย 1) ผู้ที่ใช้พื้นที่สาธารณะต้องมีอิสระในการพูด ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิพื้นฐาน 2) พื้นที่สาธารณะต้องมีความอิสระจากการเมือง 3) ผู้ใช้พื้นที่สาธารณะต้องมีความสามารถทางการสื่อสาร หรือการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ 4) ผู้ใช้พื้นที่สาธารณะสามารถเข้าถึงข้อมูลของรัฐได้อย่างอิสระ

4. แนวคิดสื่อกระจายเสียงสาธารณะ

ศูนย์วิจัยการกระจายเสียงแห่งสหราชอาณาจักร (UK Broadcasting Research Unit) นิยามความหมายของการกระจายเสียงสาธารณะว่าควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) มีความเป็นสากลทางภูมิศาสตร์ คือส่งสัญญาณภาพและเสียงได้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยไม่มีข้อยกเว้น 2) นำเสนอรายการที่ครอบคลุมความสนใจและตอบสนองรสนิยมที่หลากหลาย 3) มีเนื้อหารายการสำหรับคนส่วนน้อยในสังคม โดยเฉพาะชนกลุ่มน้อยทางเชื้อชาติ ภาษา เพื่อบริการชุมชนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว 4) ระมัดระวังมิให้รายการเกิดความอคติ ไม่เป็นกลาง และองค์กรจะต้องไม่ถูกควบคุมโดยผู้โฆษณาหรือรัฐบาล 5) มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกในความเป็นชาติและชุมชนของประชาชน 6) ได้รับความ

สนับสนุนโดยตรงจากผู้ชม เช่น ในรูปของค่าธรรมเนียมใบอนุญาตชมรายการในกรณีของสถานีโทรทัศน์บีบีซี หรือขอให้สมาชิกสถานีบริจาคเงินในการดำเนินการตั้งกรณีของสถานีพีบีเอสและเอ็นพีอาร์ 7) แข่งขันด้วยการมีรายการที่ดีมีคุณภาพมากกว่าจำนวนผู้ชม 8) แนะนำผู้ผลิตอิสระ และไม่สร้างเงื่อนไขขึ้นมากำกัการทำงานของผู้ผลิตอิสระ (Raboy, 1995 : 6)

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์...และคนอื่นๆ (2554 : 4-5) กล่าวว่า “ที่สาธารณะ” ต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงานปลอดจากการแทรกแซงทางการเมืองและกลุ่มทุน ต้องผลิตรายการคุณภาพสูงที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ ผลิตและเผยแพร่รายการอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม และมีกลไกให้สังคมมีส่วนร่วม เช่น สนับสนุนผู้ผลิตรายการอิสระ ทั้งผู้ประกอบการรายย่อยและชุมชนให้สามารถใช้โทรทัศน์ในการแลกเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน และมีกลไกในการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนสม่ำเสมอ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Deborah Chung และ Seunghan Nah ทำวิจัยเรื่อง “Perceived Role Conceptions of Citizen and Professional Journalists: Citizens’ Views” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการรับรู้บทบาทของนักข่าวพลเมืองกับนักข่าวอาชีพโดยใช้แบบสอบถามสำรวจความเห็นประชาชนจำนวน 130 คน พบว่าประชาชนมีการรับรู้ที่นักข่าวพลเมืองและนักข่าวมืออาชีพมีบทบาทร่วมกัน ดังนี้ 1) เป็นนักตีความ/อธิบายความ 2) เป็นนักตีความ โต้เถียง 3) เป็นผู้แนะนำทางออก ให้คำตอบของปัญหา และ 4) เป็นนักระดมพลชุมนุม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่านักข่าวพลเมืองรับรู้บทบาทของตนเองที่มีความคล้ายกับนักข่าวมืออาชีพ และจัดระดับบทบาท 4 ข้อนี้ให้แก่นักข่าวพลเมืองสูงกว่านักข่าวอาชีพ โดยเฉพาะบทบาทด้านการเป็นผู้แนะนำทางออก หรือให้คำตอบของปัญหา (Chung and Nah, 2010)

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การศึกษาพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส ประชากร ได้แก่ บุคคลทุกคนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างนักข่าวพลเมือง สร้างเครือข่ายนักข่าวพลเมือง และเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตรายการนักข่าวพลเมือง ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยพิจารณาจากความเกี่ยวข้อง ได้แก่ การเป็นผู้กำหนดนโยบาย การมีส่วนร่วมในการวางแผน การเป็นผู้ปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการอบรมนักข่าวพลเมือง และสามารถให้ข้อมูลในเชิงลึกจำนวนทั้งสิ้น 13 คน ประกอบ

ด้วยสมเกียรติ จันทรสีมา ผู้อำนวยการสำนักเครือข่ายสื่อพลเมือง, อัจฉราวดี บัวคลี่ ผู้จัดการฝ่ายพัฒนาเครือข่ายสื่อภาคพลเมือง, สุวจนา ทิพย์พินิจ เจ้าหน้าที่สำนักเครือข่ายสื่อพลเมือง, ไพฑูรย์ ฐระพันธ์ อดีตผู้ประสานงานสื่อพลเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ภูมิพัฒน์ บุญเลี้ยง โปรติวเซอร์รายการนักข่าวพลเมือง, สุภาพร เบ็งสถาน อดีตผู้ประสานงานสื่อพลเมืองภาคเหนือ, จิตินบ โกมลมินิ สำนักข่าวชาวบ้าน, ฌาตยา แว่ววีรคูปต์ บรรณาธิการข่าวสังคมและนโยบายสาธารณะ สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส, ปัญญา คำลาก นักข่าวพลเมืองราชภัฏ จ.ศรีสะเกษและเครือข่ายกองบรรณาธิการทีวีจออีสาน, คำปิ่น อักษร นักข่าวพลเมือง จ.อุบลราชธานี, อุบล บุญมาก นักข่าวพลเมือง จ.สุรินทร์, อานนท์ มีศรี นักข่าวพลเมืองจ.นครศรีธรรมราช และสุเรียน วงศ์เป็ง นักข่าวพลเมืองจ.น่าน โดยสัมภาษณ์เชิงลึกระหว่างวันที่ 10 มกราคม - 28 พฤศจิกายน 2555 ร่วมกับการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2) การศึกษาความหมายของนักข่าวพลเมือง กระบวนการรายงานข่าวและปัจจัยที่มีผลต่อการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส ประชากรในการศึกษา ได้แก่ นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสที่มีชื่อปรากฏในฐานข้อมูลนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส ซึ่งทางสำนักเครือข่ายสื่อพลเมือง องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.) ส่งมอบรายชื่อให้คณะวิจัย ทั้งหมดเป็นนักข่าวพลเมืองที่ผ่านการอบรมนักข่าวพลเมืองจากสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส และ/หรือส่งผลงานมาออกอากาศในช่องไทยพีบีเอส ระหว่าง พ.ศ. 2551-2553 มีจำนวนทั้งสิ้น 609 คน แบ่งเป็นนักข่าวพลเมืองภาคใต้ 233 คน, ภาคกลาง 200 คน, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 47 คน, ภาคตะวันตก 47 คน, ภาคตะวันออก 45 คน, และภาคเหนือ 37 คน

การเลือกกลุ่มตัวอย่างจะใช้วิธีการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster random sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่กระจายครบทั้ง 6 ภูมิภาค หลังจากแบ่งกลุ่มตัวอย่างตามภูมิภาค จะสุ่มอย่างง่ายให้ได้จำนวนทั้งสิ้น 100 คน แบ่งเป็นภาคใต้ 32 คน, ภาคกลาง 24 คน, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 15 คน, ภาคตะวันตก 15 คน, ภาคตะวันออก 10 คน และภาคเหนือ 4 คน และใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2554 - วันที่ 30 มิถุนายน 2555

ผลการศึกษา

1. การเกิดขึ้นและพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส

จากการสัมภาษณ์สมเกียรติ จันทรสีมา สุวจนา ทิพย์พินิจและภูมิพัฒน์ บุญเลี้ยง ได้ข้อมูลตรงกันว่าจุดเริ่มต้นของการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรายงานข่าวเกิดขึ้นจากฝ่ายข่าวไทยพีบีเอสได้รับคลิปภาพวิดีโอจากประชาชน โดย

ณาดยา แวรวีรคุปต์ บรรณาธิการข่าวสังคมและนโยบายสาธารณะ สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสกล่าวว่า “ในปี 2551 ฝ่ายข่าวได้รับซีดีซึ่งบรรจุภาพวิดีโอซึ่งใช้โทรศัพท์มือถือถ่ายไว้ เป็นภาพขณะชาวบ้านปฏิบัติกร่นำเรือประมงเข้าล้อมจับเรืออวนลากอวนรุน แม้ภาพจะมีข้อจำกัดด้านคุณภาพของภาพ แต่มีจุดเด่นที่สามารถอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี หลังจากนั้นทางกองบรรณาธิการข่าวจึงได้นำภาพดังกล่าวมาเขียนสคริปต์ข่าวแบบอธิบายภาพ โดยสอบถามรายละเอียดจากชาวบ้านในพื้นที่เพิ่มเติม และออกอากาศในรายการข่าว แต่ให้เครดิตภาพว่าเป็นภาพที่ถูกบันทึกโดยประชาชน นับเป็นครั้งแรกที่งานของประชาชนได้ออกอากาศในรายการข่าว” (ณาดยา แวรวีรคุปต์, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2555)

การรายงานข่าวที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างชาวบ้านกับนักข่าวอาชีพในครั้งนั้นเป็นนวัตกรรมการทำข่าวที่ทำให้ฝ่ายข่าวเห็นถึงความเป็นไปได้ในการให้พื้นที่ออกอากาศแก่นักข่าวพลเมืองบนพื้นฐานความคิดว่าประชาชนมีศักยภาพที่จะสื่อสารและเนื้อหาที่มีความสำคัญมากกว่าคุณภาพของกระบวนการผลิต เนื่องจากนักข่าวพลเมืองอาจจะยังไม่มี ความชำนาญในทักษะการผลิตเท่ากับนักข่าวอาชีพ ต่อมางานชิ้นดังกล่าวถูกนำเสนอต่อนายเทพชัย หย่อง ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส และนายเถกิงสมทรัพย์ ผู้อำนวยการสำนักข่าวในขณะนั้น เพื่อวางแนวทางของนักข่าวพลเมืองในไทยพีบีเอสที่สะท้อนต่อเป้าหมายและนโยบายของความเป็นสื่อสาธารณะ (ณาดยา แวรวีรคุปต์, สัมภาษณ์, 3 พฤษภาคม 2555) กระทั่งนำไปสู่โครงการอบรมนักข่าวพลเมืองครั้งที่ 1 ที่นนทบุรี ซึ่งมีผู้เข้าร่วมอบรมกว่า 40 คน เนื้อหาการอบรมเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อความหมายและความสำคัญของนักข่าวพลเมือง รวมทั้งสอนทักษะในการทำข่าว เช่น การถ่ายภาพ การเขียนข่าว จับประเด็น ซึ่งฝึกอบรมโดยบุคลากรจาก ส.ส.ท. และวิทยากรรับเชิญจากภายนอก ก่อนจะขยายการฝึกอบรมไปทุกภูมิภาคทั่วประเทศ (สมเกียรติ จันทรสีมา, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2555)

ต่อมาในวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 ส.ส.ท. ได้จัดแถลงข่าวเปิดตัวรายการ “นักข่าวพลเมืองทีวีไทย” แต่ในระยะแรก การนำเสนอข่าวพลเมืองยังไม่มีพื้นที่เป็นของตัวเอง จึงถูกจัดให้ออกอากาศร่วมกับข่าวภาคหลักของทางสถานีฯ โดยนำเสนอเป็นช่วงหนึ่งของข่าวภาคดึก ในช่วง “ที่นี่...ทีวีไทย” ทุกวันจันทร์-วันศุกร์ เวลา 22.00 น. และตั้งแต่วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา รายการ “นักข่าวพลเมือง” ได้เปลี่ยนมาออกอากาศหลังข่าวในพระราชสำนัก ทุกวันจันทร์-วันศุกร์ เวลาประมาณ 20.10 น. โดยคงระยะเวลาออกอากาศที่ 3 นาที

การขับเคลื่อนให้สังคมรู้จักและเข้าใจงานนักข่าวพลเมืองในห้วงเวลานั้น ส.ส.ท. กระทำผ่านการอบรมนักข่าวพลเมือง ซึ่งมีสำนักเครือข่ายสื่อภาคพลเมืองและฝ่ายข่าว

ร่วมกันดูแล ร่วมกับการจัดสรรเวลาออกอากาศเพื่อรองรับผลงานจากนักข่าวพลเมืองก่อนจะค่อยๆ พัฒนาเป็นยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนที่เป็นรูปเป็นร่างขึ้น พร้อมกับเครือข่ายภาคประชาสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมสร้างงานนักข่าวพลเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดร่วมกับการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารประกอบการอบรมนักข่าวพลเมือง รายงานผลการอบรมนักข่าวพลเมือง รายงานการดำเนินงานประจำปีของสำนักเครือข่ายสื่อพลเมือง สามารถระบุได้ว่าในการสร้างและขยายจำนวนนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส “ส.ส.ท.ได้ใช้ยุทธศาสตร์หน้าจอ-หลังจอ” เป็นเครื่องมือหลัก โดย “ยุทธศาสตร์หน้าจอ” ได้แก่ การเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนเข้ามาผลิตรายการหรือร่วมผลิตรายการในฐานะนักข่าวพลเมืองและผู้ผลิตอิสระ

ปัจจุบันหน้าจอไทยพีบีเอส ปรากฏรายการที่มีเนื้อหาส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหลายรายการด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มรายการข่าว มีรายการที่วิจ้อเหนือ ที่วิจ้ออีสาน ดีสลาดัน นักข่าวพลเมือง โดยเฉพาะสามรายการแรกเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมออกแบบเนื้อหาและรูปแบบรายการ กระทั่งถึงระดับที่ประชาชนลงมือผลิตเอง หรือผลิตร่วมกับไทยพีบีเอส และรายการอื่นๆ ที่ผลิตโดยฝ่ายข่าว เช่น เสียงประชาชนเปลี่ยนประเทศไทย เวทีสาธารณะ สถานีประชาชน กลุ่มรายการสารคดี ได้แก่ สารคดีเรื่องทางผ่านของบีระ กลุ่มรายการสารประโยชน์ซึ่งมีรายการก(ล)างเมือง เด็กมีเรื่อง พลเมืองผู้เปลี่ยนทิศ รายการบ้านเธอกับบ้านฉัน

รายการเหล่านี้ไม่ได้เพียงแต่นำเสนอข่าวสาร ซึ่งหลายๆ ตอนแฝงวาทกรรมทางเลือกว่าด้วยมุมมอง วิธีคิดของนักข่าวพลเมืองเจ้าของเรื่องที่มีต่อเรื่องที่ตนรายงานเท่านั้น หากแต่ “สาร” ซึ่งปรากฏและแฝงอยู่ในรายการได้ทำหน้าที่ในการสร้างการรับรู้และความเข้าใจของสังคมที่มีต่อนักข่าวพลเมือง บทบาท การทำงานของนักข่าวพลเมืองทั้งในฐานะแนวคิด และตัวบุคคล รวมถึงยังทำหน้าที่สร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนของนักข่าวพลเมืองในแบบฉบับของไทยพีบีเอสขึ้นมา ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ พื้นที่หน้าจอเหล่านี้ยังสามารถถูกพิจารณาในฐานะเครื่องมือสร้างและขยายเครือข่ายนักข่าวพลเมือง ตลอดจนเรียนรู้วิถีจัดการรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างนักข่าวอาชีพและนักข่าวพลเมือง

ส่วน “ยุทธศาสตร์หลังจอ” หมายถึง การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมทักษะ และปลูกฝังเจตคติต่อการเป็นนักข่าวพลเมืองแก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไป การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ขยายเครือข่ายการทำงานกับภาคส่วนอื่นๆ ในสังคม โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในภูมิภาค สื่อท้องถิ่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน ตลอดจนกลุ่มประชาสังคม

อื่นๆ ที่มีประเด็น/เรื่องราวที่ต้องการนำเสนอแก่สาธารณะ การจัดเวทีระดมความคิดเห็น สร้างประชาคมติ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงพื้นที่สาธารณะทางกายภาพ และพื้นที่สาธารณะในสื่อมวลชน เพื่อขับเคลื่อนประเด็นของตน ตลอดจนมีพื้นที่สาธารณะสำหรับ ร่วมคิด ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ กระทั่งนำไปสู่การค้นพบวาระ สาธารณะของประเทศ

งานหน้าจอ-หลังจอเหล่านี้เป็นสิ่งที่สมเกียรติ จันทรสีมา ผู้อำนวยการสำนัก เครือข่ายสื่อพลเมืองอธิบายไว้ว่า เป็นกลไกการทำงานที่ส่งผลซึ่งกันและกัน

“งานหน้าจอหลังจอส่งผลซึ่งกันและกันเหมือนวงล้อ แต่ไม่ได้หมุนอยู่กับที่หรือ หมุนลงรอยเดิม แต่เกิดรอยใหม่ไปตลอด ฉะนั้น ช่วง 3-5 ปีแรกต้องชวนเขาลองทำ ดู คนอื่นทำ พอประสบความสำเร็จ เขาก็อยากทำ มีการเรียนรู้ผ่านหน้าจอซึ่งก็คือการเปิด พื้นที่ (Sphere) ส่วนหลังจอคือการอบรม เนื้อหาในเรื่องความเป็นมืออาชีพจะน้อย เพราะ จะทำให้เขาต้องพึ่งพาสื่ออาชีพ วิธีคิดนี้เราจะใช้เป็นหลักในการทำงานของสำนักฯ ต้องไม่มีแพทเทิร์นในการนำเสนอ ต้องไม่มีกระบวนการทำ อย่างนำเสนอในแบบของสื่อหลัก เช่น ภาพข่าวบ้านกราบเท้าเจ้าหน้าที่กรณีถูกจับรื้อป่าปลูกสวนยางฯ มั่นรั้าอารมณ์ มั่น ตอบใจทยี่สื่อกระแสหลัก แต่มันไม่ได้ให้พลังแก่พลเมือง เพราะตอกย้ำการเป็นผู้ถูกกระทำ ฉะนั้นงานข่าวพลเมืองสำคัญที่วิธีคิด การแก้ปัญหาต้องอยู่ที่ชุมชน วิธีคิดที่เสริมพลัง แก่ชุมชนไม่ใช่รอใครมาช่วย” (สมเกียรติ จันทรสีมา, สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2555)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแนวคิดนักข่าวพลเมืองจัดเป็นเรื่องใหม่ของสังคมไทย การร่วมคิด ร่วมสร้างงานข่าวพลเมืองของไทยพีบีเอส จึงมีลักษณะที่ต้องเปิดใจเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้น หลักการที่สำคัญประการหนึ่งในการทำงาน จึงเป็นการปรับความคิด เข้าหากัน และค้นหาเป้าหมายร่วมกัน การระดมความคิด การทำความเข้าใจ และกำหนด เป้าหมายร่วมกันจึงกลายเป็นกิจกรรมหลักในการขับเคลื่อนให้เกิดนักข่าวพลเมือง ตั้งแต่ปี 2551 จนถึงปี 2555

ผลการศึกษาายังแสดงให้เห็นว่าในบางกรณี ฝ่ายข่าวและสำนักเครือข่าย สื่อพลเมืองมีการทำงานร่วมกับนักข่าวพลเมืองทั้งขั้นตอนก่อนการผลิต การผลิต และ หลังการผลิต เช่น การทำข่าวร่วมกับนักข่าวพลเมืองกลุ่มคนไทยพลัดถิ่น หรือการ วางแผนสื่อสารกับสังคมในเรื่องไฟฟ้าพรุควนเคิ่ง ซึ่งกรณีหลังนี้เริ่มต้นจากการจัดวง คุยในพื้นที่ภาคใต้ในช่วงปี 2553 (สุวิจนา ทิพย์พินิจ, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2555) กรณีเหล่านี้แสดงถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับ “การเข้ามาเกี่ยวข้อง” คือ มีการประชุมเชิงปฏิบัติการ แบ่งหน้าที่กันทำ และระดับ “การร่วมมือ” คือ มีการร่วม กันตัดสินใจ เลือกวิธีการปฏิบัติ แต่ยังไม่ถึงระดับ “เสริมพลังอำนาจ” (Empower) ซึ่ง เป็นการมอบอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายให้ประชาชนเป็นผู้กำหนด

สำหรับพัฒนาการของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสที่เด่นชัด ในมุมมองของฝ่ายไทยพีบีเอส พบว่านักข่าวพลเมืองมีทักษะในการผลิตที่หลากหลายขึ้น กระทั่งสามารถแบ่งนักข่าวพลเมืองเป็นหลายระดับ เช่น นักข่าวพลเมืองทั่วไป นักข่าวพลเมืองที่มีความชำนาญในการผลิตรายการสูง ผู้ผลิตอิสระ และผู้ผลิตอิสระกึ่งชุมชน นอกจากนี้ “นักข่าวพลเมือง” ยังกลายเป็นแนวคิดที่ชัดเจนขึ้นและมีความชอบธรรม สังคมยอมรับว่าเป็นความชอบธรรมของพลเมืองที่จะสื่อสาร สื่อและรัฐต้องเปิดพื้นที่ให้ประชาชนสื่อสารวาระของตนเอง (สมเกียรติ จันทรสีมา, สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2555) รวมทั้งเห็นว่านักข่าวพลเมืองมีการพัฒนามุมมองและวิธีคิดในการรายงานข่าวจากที่เคยเล่าเรื่องในชุมชนของตนเอง ขยายออกมามองดูสังคม มองถึงการอยู่ร่วมกันของสังคม (ภูมิพัฒน์ บุญเลี้ยง, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2555)

ส่วนนักข่าวพลเมืองกล่าวว่า ตนเองเกิดพัฒนาการด้านทักษะการผลิตข่าว เช่น เกิดความชำนาญในการถ่ายภาพ การออกแบบวิธีการเล่าเรื่อง การเขียนสคริปต์ (อุบล บุญมาก, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2555 ; คำปิ่น อักษร, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2555 ; ปัญญา คำลาภ, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2555 ; อานนท์ มีศรี, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2555 ; และสุเรียน วงศ์เป็ง, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2555)

อีกทั้งยังมีพัฒนาการด้านความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดนักข่าวพลเมือง บทบาท ความรับผิดชอบของนักข่าวพลเมืองต่อชุมชน ทำให้มีแนวทางในการทำงานที่ชัดเจนขึ้นเกิดความตระหนักในผลของการสื่อสารที่ภาคประชาชนเป็นผู้กำหนด และถ่ายทอดประเด็นเอง (อุบล บุญมาก, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2555 ; คำปิ่น อักษร, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2555 ; อานนท์ มีศรี, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2555 ; ปัญญา คำลาภ, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2555)

2. คำจำกัดความของนักข่าวพลเมือง

ในส่วนของคำจำกัดความของนักข่าวพลเมือง นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสมีรูปแบบการนิยามตนเอง 3 ลักษณะ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 นิยามโดยมุ่งสะท้อนบทบาทหน้าที่ของนักข่าวพลเมือง ซึ่งเมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่าเค้าโครงบทบาทหน้าที่ของนักข่าวพลเมืองพัฒนาขึ้นบนฐานของแนวคิดที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) แนวคิดความเป็นพลเมือง และ 2) แนวคิดบทบาทหน้าที่ของผู้สื่อข่าว โดยกลุ่มตัวอย่างกลุ่มนี้จะมุ่งอธิบายว่านักข่าวพลเมืองคือคนในชุมชนที่สอดส่องดูแลหรือรายงานปัญหาในชุมชน อุทิศตนเองในการทำงานให้ชุมชนและส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน มี “จิตอาสา” หรือ “จิตสาธารณะ” เป็นแรงผลักดันในการทำงาน อีกทั้งยังเชื่อว่าบทบาทต่างๆ เหล่านี้จะไปสนับสนุน และเสริมพลังให้ชุมชนแข็งแกร่ง สามารถแก้ไขปัญหาของตนได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาความ

ช่วยเหลือเยียวยาจากรัฐ เช่น

“นักข่าวพลเมืองมีบทบาทสำคัญในการเป็นหูเป็นตาให้กับชุมชน นักข่าวพลเมืองเป็นประชาชนทั่วไปที่ทำข่าวได้ทั่วถึงและถูกต้อง ช่วยให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้โดยไม่ต้องรอกาครรัฐหรือเอกชนมาแก้ปัญหา ต้องมีความสมัครใจที่จะเป็นปากเสียงเป็นตัวแทนชาวบ้านและเปิดรับฟังความเห็นของคนในชุมชน” (ร่อเหม หมะสะมะ, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2554)

รูปแบบที่ 2 นิยามความหมายโดยเปรียบเทียบกับนักข่าวอาชีพในหัวข้อต่างๆ อาทิ ประเด็น เนื้อหาข่าว มุมมองแรงจูงใจ ลักษณะการทำงาน และผลตอบแทน เช่น

“นักข่าวพลเมืองคือเจ้าของปัญหา คนในที่สามารถสื่อสารเล่าเรื่องราวได้ลึกกว่านักข่าวอาชีพ ไม่เพียงแค່รายงานว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ข่าวพลเมืองคือการสื่อสารผ่านอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน พื้นที่ เช่น ภาษาที่หลากหลาย วัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งนักข่าวอาชีพไม่มี” (อุบล บุญมาก, สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2554)

รูปแบบที่ 3 สร้างคำนิยามของนักข่าวพลเมืองโดยเน้นที่ตัวตนและพลังของนักข่าวพลเมือง โดยเฉพาะพลังในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นแก่สังคมหรือชุมชน นักข่าวพลเมืองในมุมมองนี้จะทำงานคล้ายนักเคลื่อนไหวทางสังคมที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อผลักดันให้เป้าหมายบรรลุผล การทำงานของนักข่าวพลเมืองจึงมักดำเนินควบคู่ไปกับการใช้พื้นที่สาธารณะสื่อสารให้คนภายนอกชุมชนทราบเรื่องราวของตน เช่น

“นักข่าวพลเมือง คือคนในพื้นที่ที่ต้องการสะท้อนปัญหาและเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นที่ไม่ถูกนำเสนอโดยสื่อกระแสหลัก เป็นการสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ ความเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โดยเฉพาะความเคลื่อนไหวในเรื่องการเรียกร้องสิทธิ ซึ่งนักข่าวส่วนกลางไม่นำเสนอ โดยปกติคนทั่วไปจะไม่อยากทำข่าว แต่คนที่เข้ามาใช้พื้นที่สื่อคือคนที่อยากเรียกร้องสิทธิและรายงานความเคลื่อนไหวในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในช่วงแรกทำประเด็นเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวการต่อต้านการตั้งโรงไฟฟ้าชีวมวล ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราษีไศลและเขื่อนห้วยนา และประเด็นในลุ่มน้ำมูล น้ำโขง จากนั้นเครือข่ายก็มีการพัฒนาทำประเด็นในพื้นที่ของตนเองมาเรื่อยๆ

นักข่าวพลเมืองมีอาชีพหลักที่ต้องทำเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว งานข่าวพลเมืองถือเป็นงานรอง แต่เป็นงานในด้านการพัฒนา ขับเคลื่อนขบวนการทำงานร่วมกับชาวบ้าน และมีการผลักดันประเด็นนั้นๆ สู่อำนาจ งานของนักข่าวพลเมืองถือว่ามิใช่ประโยชน์กับสังคม เพราะเป็นการกระจายข้อมูลข่าวสารให้สาธารณะชนได้รับรู้เรื่องของกลุ่มคนตัวเล็กๆ ในสังคม ทำให้สังคมได้เห็นความเคลื่อนไหวของชุมชนในมิติต่างๆ” (สดี สว่างโศก, สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2554)

3. กระบวนการทำงานของนักข่าวพลเมือง

มีกระบวนการทำงาน 3 ลักษณะ คือ

1) มีรูปแบบจำลองจากกระบวนการทำงานของนักข่าวอาชีพ คือ คิดประเด็น ลงพื้นที่สอบถามเรื่องราวจากผู้รู้ในชุมชน ซึ่งการสอบถามนี้เองที่เป็นช่องทางให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร แม้ว่าจะไม่มีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ เมื่อได้ข้อมูลมามากเพียงพอแล้วก็จะเรียบเรียงเขียนเป็นบทข่าว ลงพื้นที่ถ่ายทำอีกครั้งหนึ่ง และลงเสียง ตัดต่อ บางกลุ่มระบุว่า มีการแบ่งงานกันเป็นฝ่าย เช่น ช่างภาพ เขียนบท ฯลฯ และมีการกำหนดสายการบังคับบัญชา

2) มีขั้นตอนการทำงานที่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสารและผู้ผลิต หรือผู้ร่วมผลิต พบว่ามีการเปิดโอกาส ชักชวนให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด วางแผน ดำเนินการร่วมกันระหว่างนักข่าวพลเมืองกับสมาชิกอื่นในชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนมีบทบาทในการเลือกและกำหนดประเด็นให้กับทีมนักข่าวพลเมือง นอกจากนี้เป็นแหล่งข้อมูล

3) มีขั้นตอนการทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคประชาสังคมในพื้นที่ ซึ่งนอกจากเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตข่าวพลเมืองแล้วยังเปิดโอกาสให้เครือข่ายภาคประชาสังคมในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็นข่าว รูปแบบการนำเสนอ หรือแม้แต่กำหนดช่วงเวลาการส่งงานเพื่อออกอากาศงานนักข่าวพลเมืองจึงมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของแผนยุทธศาสตร์การสื่อสารของภาคประชาสังคม

4. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานนักข่าวพลเมือง

ปัจจัยบวก ได้แก่ แรงบันดาลใจที่เกิดจากความต้องการพัฒนาชุมชนของตน และการประจักษ์ในผลทางบวกหลังการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมือง

ส่วนปัจจัยลบ ได้แก่ ข้อจำกัดของเวลา เนื่องจากนักข่าวพลเมืองประกอบอาชีพอื่นเป็นหลัก การทำงานข่าวพลเมืองจึงสามารถกระทำได้เฉพาะในยามว่าง การขาดความเชี่ยวชาญในเรื่องเทคนิคการผลิต เข้าไม่ถึงหรือขาดพื้นที่นำเสนอผลงาน ขาดความพร้อมด้านอุปกรณ์การทำงาน ขาดงบประมาณ ขาดความรู้ในการทำข่าว มีการแทรกแซงของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ทศนคติในด้านลบของคนในชุมชนที่มีต่อนักข่าวพลเมือง และการไม่ได้รับความร่วมมือจากแหล่งข้อมูล เพราะไม่มีหลักฐานยืนยันว่าตนเป็นสื่อมวลชน

อภิปรายผล

เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่สื่อโทรทัศน์ในไทยเปิดพื้นที่ให้ประชาชนทั่วไปสามารถมีส่วนร่วมในการผลิตข่าวและรายงานข่าวของตนเอง การเตรียมความพร้อมขั้นพื้นฐาน

ในการผลิตข่าวโทรทัศน์ ตลอดจนความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของนักข่าวพลเมืองจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ ส.ส.ท. ต้องดำเนินการผ่านรูปแบบการอบรมและการจัดหาช่องทางออกอากาศ ยุทธศาสตร์ “หน้าจอ” และ “หลังจอ” ที่ใช้ในการสร้างและเพิ่มจำนวนนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จึงสะท้อนถึงความพยายามในการทำหน้าที่สื่อสารสาธารณะ ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเกิดและดำเนินไปภายใต้กรอบนโยบายของไทยพีบีเอส อำนาจในการตัดสินใจว่าเนื้อหาจะถูกบอกเล่าอย่างไร ออกอากาศเมื่อใดยังอยู่ในดุลยพินิจของฝ่ายข่าวและสำนักเครือข่ายสื่อพลเมือง ประชาชนจึงเป็นผู้ส่งสารที่ไม่มีอำนาจเต็มในการผลิตงานของตนเอง

ส่วนกิจกรรมหลังจอบอย่างการจัดเวทีระดมความคิดเห็น การจัดวงคุยกลุ่มย่อยสะท้อนเป้าหมายการมีส่วนร่วมของส.ส.ท. ว่าต้องการสร้างการมีส่วนร่วมในลักษณะ “ปรึกษาหารือ” ซึ่งหมายถึง การรับฟังความเห็น ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบการวิเคราะห์กำหนดทางเลือก และตัดสินใจ โดยเฉพาะการประชุมเครือข่ายกองบรรณาธิการภูมิภาค เพื่อออกแบบรูปแบบและเนื้อหารายการที่วิภูมิกาดอย่างทีวีจอเหนือ จออีสาน และดีสลาตัน และการถอดบทเรียนประสบการณ์การทำงานสื่อพลเมือง

การวางนโยบายให้มีรายการที่วิภูมิกาดจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยเสริมการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการขยายพื้นที่ และช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชนไปพร้อมๆ กับการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) โดยด้านหนึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของย่อมนำมาซึ่งความสนใจ ห่วงใย ดูแลรักษา ในขณะที่อีกด้านหนึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเกิดขึ้นอย่างจริงจังถาวร ก็ต่อเมื่อเป็นผู้เป็นเจ้าของมีอำนาจ สามารถเข้าไปจัดการกับสิ่งของหรือเรื่องราวนั้น (กาญจนา แก้วเทพ...และคนอื่นๆ, 2546) ซึ่งก็คือการเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่นั่นเอง

นอกจากการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารระหว่าง ส.ส.ท. กับประชาชนแล้ว การเป็นนักข่าวพลเมืองยังช่วยเสริมสร้างกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วยเช่นกัน การวางบทบาทนักข่าวพลเมืองให้รายงานเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่งในการเชื่อมร้อยและกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รับรู้ และเกิดความเข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน และเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น มีบทบาทในการขับเคลื่อนชุมชนของตนเอง

กระบวนการทำงานของนักข่าวพลเมืองบางพื้นที่ยังมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของแผนยุทธศาสตร์การสื่อสารของภาคประชาสังคม ซึ่งทำหน้าที่ส่งสารถึงสมาชิกในสังคมไปพร้อมๆ กับการสื่อสารผ่านช่องทางอื่นๆ การรายงานข่าวพลเมืองจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่

ช่วยทำให้ประเด็นปัญหาต่างๆ คลี่คลายหรือได้รับความสนใจจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ส่วนการศึกษาคำนิยาม “นักข่าวพลเมือง” พบว่าสะท้อนมุมมองความคิดของไทยพีบีเอสที่มีต่อแนวคิดนักข่าวพลเมือง และเนื่องจากไทยพีบีเอสเป็นองค์กรแรกๆ ที่มีบทบาทชัดเจนในการมุ่งสร้างนักข่าวพลเมือง มุมมองดังกล่าวของเจ้าหน้าที่ไทยพีบีเอสจึงมีอิทธิพลต่อผู้ข่าวบรมเป็นนักข่าวพลเมืองอย่างมาก และปรากฏอยู่ในรูปการให้นิยามความหมายของนักข่าวพลเมือง เช่น การนิยามว่านักข่าวพลเมืองคือคนในชุมชนที่รายงานเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในชุมชนของตน แม้ว่าในด้านหนึ่งคำนิยามนี้จะเป็นการแยก “นักข่าวพลเมือง” ออกจาก “นักข่าวอาชีพ” ด้วยความแตกต่างทาง “สถานะ” (คนในชุมชน : คนนอกชุมชน) และ “พื้นที่ปฏิบัติการ” (เฉพาะในชุมชนที่ตนอยู่อาศัย : ทั่วประเทศไม่จำกัดพื้นที่)

แต่ในอีกด้านหนึ่ง การนิยามดังกล่าวก็เป็นการ “จำกัดพื้นที่” ทั้งในเชิง “ประเด็น” และในเชิง “ภูมิศาสตร์” ของนักข่าวพลเมืองในขณะเดียวกัน เพราะสำหรับนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอสแล้ว สิ่งที่จะเป็นประเด็นข่าว จะต้องเกิดในชุมชนท้องถิ่นของตนเท่านั้น เหตุการณ์ที่นักข่าวพลเมืองของไทยพีบีเอส รายงานข่าวที่เกิดขึ้นในชุมชนอื่น หรือรายงานข่าวของตนโดยเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบปัญหาเดียวกันจึงปรากฏน้อยครั้งมาก เว้นเสียแต่ว่าเป็นเขตที่นักข่าวพลเมืองรายงานการประชุมหรือการเสวนาที่คนประสบปัญหาเดียวกันมาพูดคุยกันเท่านั้น เพราะถูกจำกัดด้วยพื้นที่การทำงาน

การรายงานข่าวเช่นนี้จึงกลายเป็นจุดอ่อนประการหนึ่งที่ทำให้ประเด็นข่าวของนักข่าวพลเมืองขาดพลังในการสื่อสารกับผู้ชม เพราะมีความเป็นท้องถิ่นสูง หรือมีความเฉพาะตัวสูง ขณะที่ช่องทางออกอากาศกลับเป็นสื่อโทรทัศน์ ซึ่งเข้าถึงผู้ชมระดับชาติ การนำเสนอในลักษณะนี้จึงยากที่จะสร้างวาระร่วมให้เกิดขึ้นในสังคม

นอกจากนั้น การระบุว่า “ผู้เล่า” มีฐานะ เป็น “เจ้าของเรื่อง” “เจ้าของประเด็น” ยังทำให้งานหลายต่อหลายชิ้นจากนักข่าวพลเมืองมักจะได้เรื่องโดยผู้เล่าหลักเป็นตัวนักข่าวพลเมือง หรือสมาชิกในชุมชน การสัมภาษณ์คนนอกชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ นักการเมืองท้องถิ่นจึงไม่จำเป็น เพราะเจ้าของเรื่องมีบทบาทเป็นผู้ส่งสารเอง การสัมภาษณ์คนนอกชุมชนจึงแทบไม่เคยเกิดขึ้น ทั้งๆ ที่เป็นแบบแผนการรายงานข่าวของนักข่าวอาชีพ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นมาโดยให้ความสำคัญกับ “ความเป็นกลาง” (Objectivity) หรือวัตถุวิสัยในความหมายที่ไม่อนุญาตให้นักข่าวแสดงความคิดเห็นใดๆ ลงไปในเนื้อหาข่าว ทำได้เพียงเป็นสื่อกลางในการรวบรวม และรายงานข้อเท็จจริงจากแหล่งข่าวเท่านั้น ข่าวของนักข่าวอาชีพจึงจำเป็นต้องอาศัยการสัมภาษณ์แหล่งข่าว ซึ่งเป็นกรรมวิธีหนึ่งที่ “กัน” นักข่าวออกไปจากเรื่องที่เกิดขึ้น ประกอบกับความจริงที่ว่านักข่าวเป็นเพียงคนนอกชุมชนที่ต้องรายงานเรื่องของชุมชนอื่น

ที่ตนไม่ได้เป็นสมาชิกมาก่อน การจะได้มาซึ่ง “ความจริง” ของนักข่าวจึงจำเป็นต้องพึ่งพาข้อมูลจาก “คนในชุมชน” หรือ “คนในที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ” อย่างมาก ชาวที่นักข่าวรายงานจะเป็นความจริงมากน้อยเพียงใดจึงย่อมขึ้นอยู่กับ “ความจริง” ที่ “คนวงใน” เล่า

แม้ข่าวของนักข่าวอาชีพจะอาศัยความจริงจากคนใน แต่ก็ไม่สามารถสรุปได้ว่าในเนื้อข่าวที่นักข่าวอาชีพรายงานนั้น มีความจริงที่คนในชุมชนบอกกล่าวทั้งหมด เพราะข้อมูลทั้งหมดจะต้องผ่านกระบวนการคัดเลือก ให้คุณค่า กลั่นกรองตามระดับความสำคัญ ตามหลักการทางวารสารศาสตร์และนโยบายขององค์กรสื่อมวลชนแต่ละแห่ง ทำให้ท้ายที่สุดแล้ว ความจริงที่คนในชุมชนถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชนย่อมถูก “ตัดทอน” “ตกแต่ง” เกิดเป็นความจริงในรูปแบบที่นักข่าวอาชีพประกอบสร้างขึ้น

อำนาจในการสื่อสาร ตลอดจนสถาปนาความจริงผ่านการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมืองและนักข่าวอาชีพจึงแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เพราะความจริงของนักข่าวพลเมืองอยู่ที่ตัวนักข่าวพลเมือง ซึ่งเป็น “ผู้เล่าเรื่องโดยตรง” ขณะที่อำนาจในการสื่อสารและสถาปนาความจริงของนักข่าวอาชีพอยู่ที่อำนาจในการรวบรวม และกลั่นกรองข้อมูลรวมทั้งกำหนดรูปแบบ เนื้อหาของข่าว

การรายงานข่าวโดยอาศัยความรู้ของ “คนใน” เพียงลำพัง จึงสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นอีกภาคปฏิบัติการหนึ่งของการต่อสู้ทางวาทกรรม ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อยกระดับ “ความรู้” ในแบบของ “คนใน” ซึ่งถูกทำให้น่าเชื่อถือผ่านวาทกรรมว่าคนในย่อมมีรู็ลึก รู้จริง รู้มากกว่าคนนอกซึ่งไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย ไม่มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ใดๆ กับชุมชน เกิดเป็น “ความรู้” ในรูปแบบที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้สร้างขึ้น ซึ่งอาจจะเข้ามา “แทนที่” หรือ “ปะทะสังสรรค์” หรือ “หักล้าง” กับความรู้จากส่วนกลางก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น

ส่วนการให้ความหมายแก่ตัวตนของนักข่าวพลเมือง โดยเปรียบเทียบกับนักข่าวอาชีพสะท้อนข้อเท็จจริงว่า กลุ่มตัวอย่างประกอบสร้างความหมายของนักข่าวพลเมืองขึ้นมาโดยอาศัยวิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม (Binary Opposition) ซึ่งคู่ตรงข้ามในกรณีนี้ก็คือความหมายของนักข่าวอาชีพ ซึ่งดำรงอยู่ก่อนในสังคม และรับรู้กันโดยทั่วไป ผลจากการเปรียบเทียบดังกล่าวทำให้ได้คำนิยามที่ครอบคลุมถึงประเด็น มุมมอง บทบาทหน้าที่ การทำงานที่มีความแตกต่างกัน การนิยามด้วยวิธีนี้จึงมีข้อดีที่ช่วยจัดระบบระเบียบตัวตน หน้าที่ การทำงานของนักข่าวพลเมืองไปพร้อมๆ กับกำหนดตำแหน่งแห่งที่ และกำหนดการรับรู้ของคนในสังคมที่มีต่อนักข่าวพลเมือง

ส่วนข้อเสียที่สำคัญของวิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามในกรณีนี้มีอย่างน้อย 3 ประการ ประการแรก ธรรมชาติของวิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามมีลักษณะที่ปิดกั้น กดทับคู่ตรงข้ามไว้ ทั้งๆที่จำเป็นต้องอาศัยคู่ตรงข้ามเป็นฐานคิดในการสร้างตัวตนของตนขึ้นมา เพราะ

อัตลักษณ์เป็นเรื่องของระบบความแตกต่าง ยิ่งสร้างความแตกต่างได้ชัดเจนขึ้นเท่าไร อัตลักษณ์ของตนก็ยิ่งชัดเจนขึ้นเท่านั้น ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่งจึงกล่าวว่า นักข่าวพลเมืองนั้นต่างกับนักข่าวอาชีพ เพราะการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมืองสะท้อน “ความเป็นคนในชุมชน” ขณะที่นักข่าวอาชีพกระทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเป็น “คนนอกชุมชน” และ “ความเป็นคนในชุมชน” นี้เองที่นักข่าวพลเมืองนำมาใช้เป็นเหตุผลว่าทำให้ข่าวของนักข่าวพลเมืองมีความลึกกว่าข่าวของนักข่าวอาชีพ เพราะ “ความเป็นคนใน” ย่อมทำให้ “รู้สึก” “รู้จริง” กว่า ซึ่งวิถีคิดเช่นนี้อาจจะนำไปสู่การผูกขาดการสถาปนาความรู้ขึ้นมาในท้ายที่สุด

ประการที่สอง วิถีคิดแบบคู่ตรงข้ามเป็นวิถีคิดที่ไม่มีที่ว่าง หรือไม่มีพื้นที่ให้กับสิ่งที่ไม่สามารถจับเข้าขั้วใดขั้วหนึ่งของคู่ตรงข้ามได้ เช่น ไม่มีที่ว่างให้กับนักข่าวอาชีพที่ต้องการเป็นนักข่าวพลเมือง และหันมาปฏิบัติงานเป็นนักข่าวพลเมืองหลังเวลาเลิกงานของตน หรือนักข่าวที่ทำงานให้สื่อทางเลือกที่มีเงินเดือนประจำจะถูกพิจารณาให้อยู่ในฐานะใด จึงอาจกล่าวอีกแบบหนึ่งได้ว่า วิถีคิดแบบนี้ก็ถกกันนักข่าวอาชีพออกจากพื้นที่ความเป็นพลเมือง เพราะขณะที่กลุ่มตัวอย่างอธิบายว่านักข่าวพลเมืองคือใครก็ได้ แต่ใครก็ได้ในที่นี้ย่อมไม่ใช่ “นักข่าวอาชีพ” ซึ่งมีสถานะเป็น “คู่ตรงข้าม” กับนักข่าวพลเมือง ซึ่งในมุมมองกลับกัน หากนักข่าวอาชีพใช้มุมมองเช่นนี้กับนักข่าวพลเมือง นักข่าวพลเมืองก็จะไม่ใช่มาตรฐานชุดเดียวกับนักข่าวอาชีพในการทำงาน ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงแล้วแนวคิดนักข่าวพลเมืองก็ก่อร่างสร้างตัวขึ้นบนแนวคิดวารสารศาสตร์ภาคประชาชน ซึ่งก็มีเนื้อหาหลักที่ไม่แตกต่างจากทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมของสื่อมวลชน

ประการที่สาม วิถีคิดแบบคู่ตรงข้ามมีแนวโน้มจะนำไปสู่สังคมที่ไม่ยอมรับความแตกต่างในลักษณะที่เสมอภาค หรือเคารพในกันและกัน หากจะยอมรับความแตกต่างก็เป็นไปในลักษณะที่มีกระแสบูว่า ความแตกต่างนั้นคือ สิ่งผิดปกติ หรือด้อยกว่า เพื่อสร้างความชอบธรรม หรือความเหนือกว่าให้แก่ฝ่ายของตนเอง

ส่วนการให้ความหมายของนักข่าวพลเมืองที่เน้นพลังในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นแก่สังคมหรือชุมชนเป็นการนิยามที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างนักข่าวพลเมืองกับการต่อสู้ของขบวนการภาคประชาชน รวมถึงการเชื่อมต่อกับสื่อชุมชน คนในชุมชน และสะท้อนให้เห็นว่างานข่าวพลเมืองที่แท้จริงนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากความต้องการสื่อสารของพลเมือง ซึ่งเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย เช่น อยู่ในภาวะที่ไม่สามารถพึ่งพา หรือไม่พึงพอใจการทำหน้าที่ของสื่อกระแสหลัก มีความต้องการแก้ไขปัญหานั้นในท้องถิ่นของตน การให้ความหมายของนักข่าวพลเมืองในมุมมองนี้จึงเป็นการมองบทบาทของนักข่าวพลเมืองบนฐานของการสื่อสารเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ทั้งยังเป็นการสื่อสารที่มีเป้าหมายกระตุ้นให้เกิดการ

มีส่วนร่วมในหลากหลายระดับ อาทิ การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร และการมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย

นอกจากนี้ การนิยามดังกล่าวยังสะท้อนความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างการเมืองกับการสื่อสาร ทั้งในมิติการเมืองเรื่องการสื่อสาร ซึ่งหมายถึง ใครคือผู้สื่อสาร ผู้นั้นมีอำนาจ เนื่องจากเป็นผู้ผลิตและแพร่กระจายข่าวสาร และในมิติการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการต่อสู้ทางการเมืองที่ย้ายฐานจากการเมืองบนท้องถนนมาเป็นการเมืองผ่านพื้นที่สาธารณะ

ดังนั้น งานข่าวพลเมืองจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อยึดกุมพื้นที่ทางความคิดของคนในสังคม ทั้งยังเป็นสะพานเชื่อมองค์ความรู้ใหม่และองค์ความรู้เก่าเข้าด้วยกัน คุณูปการประการหนึ่งของข่าวพลเมืองจึงเป็นการทำให้ความรู้ที่เคยถูกจำกัดในชุมชนแพร่กระจายออกสู่สังคมภายนอก ทำให้สมาชิกในสังคมมีทางเลือกมากขึ้นในการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง และอาจนำไปสู่หนทางแก้ไขปัญหา หรือแม้แต่ตั้งคำถามกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่กำลังเป็นอยู่หรือที่ผ่านมานในอดีต

เมื่อชุดความรู้ใหม่ๆถูกแพร่กระจายผ่านข่าวพลเมือง สมาชิกในสังคมก็จะรับรู้ข้อมูล ข้อเท็จจริงอีกด้านจากนักข่าวพลเมือง นำมาซึ่งความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจของประชาชนคนอื่นๆที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น แม้จะไม่ได้ใช้แหล่งข่าวรอบด้านเพียงนักข่าวอาชีพ แต่การที่เจ้าของเรื่องเป็นผู้ส่งสารเอง ก็ทำให้ข่าวจากพลเมืองเป็นข่าวที่มีความลึกในแบบฉบับของตนเองและมีคุณค่าต่อสังคมอย่างยากที่จะปฏิเสธได้

ส่วนกระบวนการทำงานของนักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส แม้จะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับที่แตกต่างกัน แต่การทำงานทั้งสามวิธีนี้ต่างทำให้นักข่าวพลเมืองมีความใกล้ชิด รู้จัก และเข้าใจชุมชนของตนเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันการทำงานในรูปแบบที่สองและสามก็เอื้อให้สมาชิกอื่นในชุมชนเกิดการเรียนรู้ว่านักข่าวพลเมืองคือใคร และทำงานอย่างไร ซึ่งส่งผลดีต่อการเพิ่มจำนวนนักข่าวพลเมืองในอนาคต

นอกจากนี้ กระบวนการรายงานข่าวที่นักข่าวพลเมืองทำงานร่วมกับเครือข่ายประชาสังคมในพื้นที่ยังเป็นการขยายขอบเขตการทำงานของนักข่าวพลเมืองที่จำกัดเฉพาะการรายงานเหตุการณ์ในชุมชนของตน มาเป็นการทำงานข่าวเพื่อเคลื่อนไหвр่วมกับเครือข่ายภาคประชาสังคมในพื้นที่ ข่าวพลเมืองจึงกลายเป็นช่องทางหนึ่งในการขับเคลื่อนประเด็นที่ภาคประชาสังคมต้องการสื่อสารกับสังคม

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของนักข่าวพลเมือง เนื่องจากงานนักข่าวพลเมืองเป็นงานที่ไม่มีค่าตอบแทน ไม่มีอุปกรณ์ ตลอดจนทุนในการผลิต ดังนั้น ปัจจัยบวกที่จะเสริมแรงให้ผู้ผ่านการอบรมนักข่าวพลเมืองผลิตงานได้สำเร็จจึงน้อยกว่าปัจจัยลบค่อนข้างมาก กล่าวคือ ขณะที่ปัจจัยบวก คือ แรงบันดาลใจที่เกิดจากความต้องการพัฒนาชุมชนของตน และการประจักษ์ในผลทางบวกหลังการรายงานข่าวของนักข่าวพลเมือง ปัจจัยลบหลักๆ ได้แก่ ข้อจำกัดเรื่องเวลา การขาดทักษะการผลิตอุปกรณ์และทุน ซึ่ง ส.ส.ท. อาจเข้าไปแก้ไขปัญหบางข้อได้ เช่น จัดการอบรมในลักษณะต่อ ยอดทักษะการผลิต จัดตั้งกองทุนนักข่าวพลเมืองและมีกฎเกณฑ์ในการใช้จ่ายที่ชัดเจน โปร่งใส มีแผนกให้ยืมอุปกรณ์การผลิตแก่นักข่าวพลเมืองที่มีทักษะสูง หรือเพิ่มเนื้อหาการอบรมโดยแนะนำวิธีเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานด้วยการใช้อุปกรณ์เสริมที่มีราคาไม่แพง เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณองค์การแพร์ภาพและกระจายเสียงสาธารณะแห่งประเทศไทยที่สนับสนุนงบประมาณวิจัย และขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์และสถานที่ในการดำเนินงานวิจัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ ... และคนอื่นๆ. (2546). **สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- คำปิ่น อักษร, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.อุบลราชธานี. **สัมภาษณ์**, 22 พฤศจิกายน 2555.
- เครื่องมือใหม่ของขบวนการคนจนไทย. (2551). **สารตั้งต้น** ฉบับที่ 1 ตุลาคม : 2. ณาตยา แววีร์คุปต์, บรรณาธิการข่าวสังคมและนโยบายสาธารณะสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส. **สัมภาษณ์**, 3 พฤษภาคม 2555.
- ปัญญา คำลาภ, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.ศรีสะเกษ. **สัมภาษณ์**, 22 พฤศจิกายน 2555.
- พลังของนักข่าวพลเมือง. (2551). **คมชัดลึก** 1 ธันวาคม : 14.
- ภูมิพัฒน์ บุญเลี้ยง, โปรดิวเซอร์รายการนักข่าวพลเมืองสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส. **สัมภาษณ์**, 6 เมษายน 2555.
- ร้อเหม หมดสะมะ, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.สงขลา. **สัมภาษณ์**, 29 พฤษภาคม 2554.
- สดีไส สร้างโชค, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.อุบลราชธานี. **สัมภาษณ์**, 26 ธันวาคม 2554.
- สมเกียรติ จันทร์สีมา, ผู้อำนวยการสำนักเครือข่ายสื่อพลเมืองสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส. **สัมภาษณ์**, 6 เมษายน 2555, 22 ตุลาคม 2555.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ... และคนอื่นๆ. (2554). **รายงานการวิจัยเรื่องการจัดตั้งทีวีสสาธารณะในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สุเรียน วงศ์เป็ง, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.น่าน. **สัมภาษณ์**, 28 พฤศจิกายน 2555.
- สุวัจนา ทิพย์พิณีจ, เจ้าหน้าที่สำนักเครือข่ายสื่อพลเมืองสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส. **สัมภาษณ์**, 11 มกราคม 2555.
- อานนท์ มีศรี, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.นครศรีธรรมราช. **สัมภาษณ์**, 28 พฤศจิกายน 2555.
- อุบล บุญมาก, นักข่าวพลเมืองไทยพีบีเอส จ.อุบลราชธานี. **สัมภาษณ์**, 26 ธันวาคม 2554, 23 พฤศจิกายน 2555.

ภาษาอังกฤษ

- Berdal, S.R.B. (2004). **Public deliberation on the web: a Habermasian inquiry into online discourse (thesis)**. Oslo: University of Oslo.
- Chung, Deborah & Nah, Seungahn. (2010). **Perceived Role Conceptions of Citizen and Professional Journalists: Citizens' Views**. Retrieved August 5, 2011. from <http://www.aejmc.org/home/2010/07/civic-and-citizen-journalism-interest-group-2010-abstracts/>.
- Friedland, Lewis A. & Willey, Susan G. (2003). **Public Journalism Past and Future**. Kettering: Foundation Press.
- Miller, Ron. (2005). Journalism returns to its (Grass)roots. **Econtentmag**, June. Retrieved April 10, 2011. from www.econtentmag.com
- Raboy, Marc. (1995). **Public broadcasting for the 21st century**. Bloomington: Indiana University Press.